

Ivan Mirnik

samostalni istraživač / *independent researcher*
Mihanovićeve 32, Zagreb
i.a.d.mirnik@gmail.com

Prethodno priopćenje / *Preliminary communication*
UDK / UDC: 728.51:747](497.6 Sarajevo)“1914”
929.731 Franz Ferdinand

15. 6. 2015.

Apartman nadvojvode Franje Ferdinanda i vojvotkinje Sofije Hohenberške na Ilidži

Ključne riječi: Ilidža, Sarajevo, nadvojvoda Franjo Ferdinand, vojvotkinja Sofija od Hohenberga, Eli Kabiljo, Eugen Bory, sarajevski atentat

Keywords: Ilidža, Sarajevo, Archduke Franz Ferdinand, Duchess Sophie of Hohenberg, Eli Kabiljo, Eugen Bory, the Sarajevo Assassination

Za rezidenciju visokih gostiju, nadvojvodu-prijestolonasljednika Franju Ferdinanda d'Este i suprugu mu Sofiju vojvotkinju Hohenberšku, prilikom njihova boravka u Bosni tijekom lipnja 1914. godine, odabran je elegantni Hotel »Bosna« na Ilidži. Riječ je o unutrašnjem uređenju apartmana nadvojvodskog para što je bilo povjereno poznatom sarajevskom trgovcu antikvitetima Eliju Kabilju.

Kupnja i skupljanje neobičnih istočnjačkih predmeta odvijek je bilo privlačno u Europi – sjetimo se samo *chinoiserie*, toliko popularnih od polovine 17. stoljeća nadalje. Ništa manje nisu Europljani boljega imovinskog stanja kupovali umjetničke tvorevine iz nepreglednoga Osmanškog Carstva i svih njegovih zemalja, pa čak i dalje (Perzije, Indije). U našim krajevima takvi su predmeti, naročito umjetnički urešeno oružje, darivanjem ili zarobljavanjem ulazili u plemićke dvorce – primjerice grofova Zrinskih još od 15. stoljeća nadalje. Mora da je Čakovec bio prepun takvoga egzotičnog oružja sve do 1671. godine.¹ I sama se Austrija, pogotovo nakon sloma druge turske opsade Beča 1683., imala prilike diviti zarobljenim turskim šatorima prepunim bogatstava.

Nakon zauzeća Bosne i Hercegovine 1878. godine i pristizanja ljudi sa svih strana Monarhije na brojne funkcije i zaposlenja, tamošnji je umjetnički obrt doživio velik procvat. U Austro-Ugarskoj Monarhiji u modu su ušli orijentalni, bosansko-turski saloni, često rabljeni kao »foyeri« ili »Herrenzimmer«: bogata »arapska« soba krasila je i

Jakčinovu kuću na Cmroku.² Jedan takav turski salon posjedovao je prebogat i Ljudevit barun Vranyczany-Dobrinović (1840.–1922.) u svojoj palači na uglu Strossmayerova trga i Kukovićeve ulice, što se može zaključiti prema snimci fotografa Eduarda Kastiane iz približno 1890., nekada u posjedu dr. Ericha Alexandera, a danas u fondusu Muzeja za umjetnost i obrt (M32364; sl. 1). Turskih (bosanskih) salona bilo je i u obiteljima koje su neko vrijeme živjele diljem Bosne, npr. obitelji Tresćec Branjski – naime, kod Gjura pl. Tresćeca Branjskoga (26. studenoga 1845. – Zagreb, 23. rujna 1922.) i njegova sina Vladimira pl. Tresćeca Branjskoga (23. svibnja 1870. – Dubrovnik, 2. kolovoza 1932.), koji su obojica služila u Bosni (sl. 2), dr. Martina pl. Kendelića (7. studenoga 1846. – Zagreb, 17. travnja 1923.), kao i dr. Ericha Alexandera (Zagreb, 21. ožujka 1868. – 23. travnja 1945.)³ itd.

Potonji je najprije bezuspješno preko Dragutina Lermana pokušavao dobiti zaposlenje u Belgijskom Kongu,⁴ pa je onda 1892. otišao je u Bihać i počeo raditi kao suplent na Trgovačkoj školi (do 1893.), od 1893. do 1898. na Trgovačkoj

1. Orijentalni salon u palači baruna Ljudevita Vranyczany-Dobrinovića u Zagrebu, približno 1890. (snimio: Eduard Kastiana; Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu) / *Oriental salon in the palace of Baron Ljudevit Vranyczany-Dobrinović in Zagreb, ca. 1890 (photo: Eduard Kastiana, Museum of Arts and Crafts, Zagreb)*

2. Bosanska soba Vladimira pl. Tresčeca Branjskoga, približno 1925. (arhiv autora) / *Bosnian room owned by Vladimir Tresčec Branjski, ca. 1925 (author's archives)*

školi u Sarajevu, te 1898./99. godine na Trgovačkoj školi u Bihaću. Zatim je od 1899. do 1910. bio suplentom, pravim učiteljem i profesorom na Velikoj realci u Banjoj Luci, a od 1910. do 1920. profesor je i upravitelj Velike realke

Franje Josipa I. u Sarajevu. Predaje matematiku, kemiju, fiziku, zemljopis, krasnopis, prirodopis, znanost o građevnim materijalima – i među prvima u Bosni i tjelovježbu (»gombanje«) između 1899. i 1910. godine. Mora da se već

3. Bosanska soba dr. Ericha Alexandra, Banja Luka, oko 1910. (arhiv autora) / *Bosnian room owned by Dr Erich Alexander, Banja Luka, ca. 1910 (author's archives)*

5. Bosanska soba dr. Ericha Alexandra, Banja Luka, oko 1910. (arhiv autora) / *Bosnian room owned by Dr Erich Alexander, Banja Luka, ca. 1910 (author's archives)*

4. Bosanska soba dr. Ericha Alexandra, Banja Luka, oko 1910. (arhiv autora) / *Bosnian room owned by Dr Erich Alexander, Banja Luka, ca. 1910 (author's archives)*

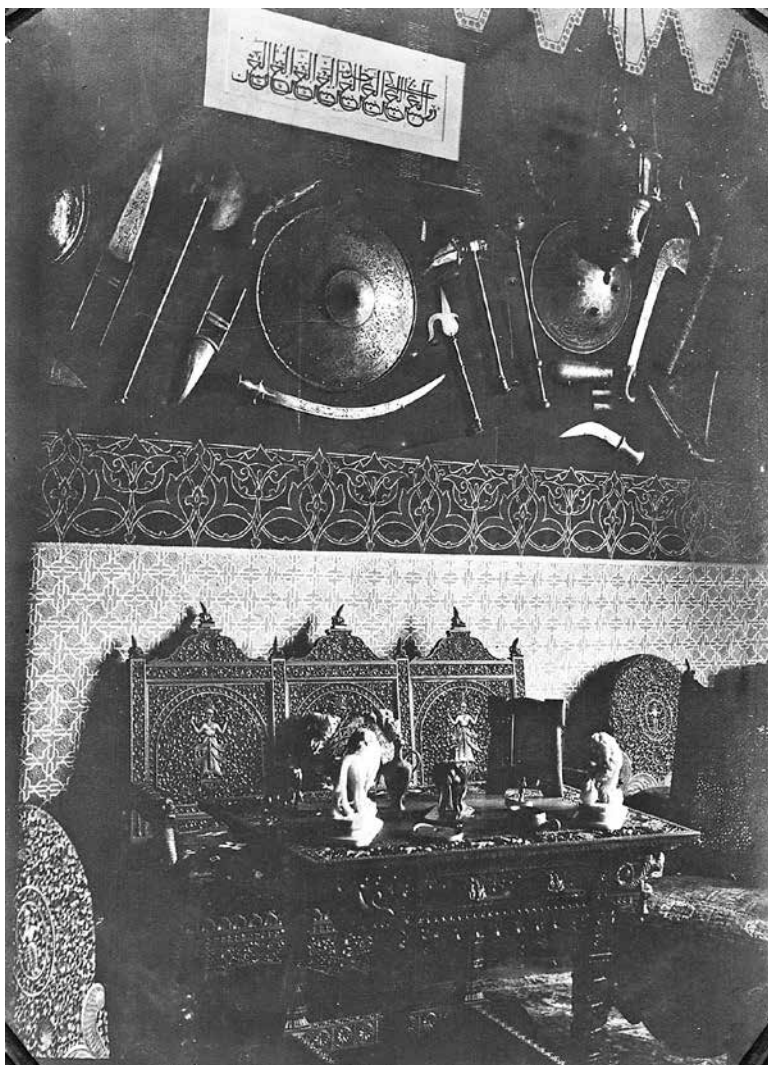

6. Bosanska soba dr. Ericha Alexandra, Sarajevo, 1910.–1914. (arhiv autora) / *Bosnian room owned by Dr Erich Alexander, Sarajevo, 1910–1914 (author's archives)*

prilikom svoga prvog posjeta Sarajevu upoznao s trgovcem antikviteta Elijem Kabiljom te je kod njega godinama nabavljao pokućstvo, sagove i staro oružje. S vremenom su se obitelji obojice sprijateljile. Sačuvane su nam slike »salona«

E. Alexandra iz vremena njegova boravka u Banjoj Luci (sl. 3–4), kao i poslije u Sarajevu (sl. 4–6).

Godina 2014. cijela je prošla u obilježavanju stote obljetnice sarajevskog atentata i početka Prvoga svjetskog rata.

7. Bosanska soba dr. Ericha Alexandera, Sarajevo, 1910.–1914. (arhiv autora) / *Bosnian room owned by Dr Erich Alexander, Sarajevo, 1910–1914 (author's archives)*

Objelodanjena je gotovo nepregledna količina knjiga i članaka na mnogo jezika, odličnih, dobrih ili loših, objektivnih ili pak tendencioznih. Održan je isto tako velik broj znanstvenih skupova, značajnijih ili skromnijih; postavljene su također i otvorene brojne izložbe s predmetima iz Velikog rata, za koji se još nije znalo da je tek prvi. Kao prilog tom obilježavanju početka i prve godine rata želimo podsjetiti na neke sitne ali zanimljive potankosti glede »konaka« u Ilidži, u kojem su nadvojvoda-prijestolonasljednik Franjo Ferdinand d'Este i žena mu Sofija vojvotkinja od Hohenberga prespavali posljednje tri noći svoga života (25.–27. lipnja 1914.). Naime, njihove odaje u Hotelu »Bosna« u Ilidži, poznatom sarajevskom ljetovalištu i lječilištu, uredili su već prethodno spomenuti Eli Kabiljo i njegova supruga.

Eli (Elias) Kabiljo – već mu samo prezime kaže da je bio Sefard, »Španjol«⁵ – u Sarajevu je držao dva lokala: u Ulici Franje Josipa I. kbr. 56 i kbr. 41 (sl. 8).⁶ Bila je to prava

8. Reklama Elija Kabilja, u: *Bosanski glasnik. Opća priručna i adresna knjiga sa Bosnu i Hercegovinu – Bosnischer Bote. Universal-Hand- und Adreszbuch für Bosnien und die Hercegovina*, Sarajevo, 1913., unutarne korice / *Eli Kabiljo, advertisement, in: Bosanski glasnik. Opća priručna i adresna knjiga sa Bosnu i Hercegovinu – Bosnischer Bote. Universal-Hand- und Adreszbuch für Bosnien und die Hercegovina, Sarajevo 1913, inner covers*

blagodat za sarajevske kujundžije, filigranare i sve ostale obrtnike u Bašćaršiji, ali se bogati i privlačni etnografski materijal nabavljao po cijeloj Bosni i Hercegovini, od fertuna, preslica, vretena do mangala itd. Kod Kabilja su posebno privlačni bili perzijski sagovi svih vrsta, a pokućstvo, staro oružje i najrazličitiji predmeti nabavljali su se od Turske, Perzije, Indije, sve do Kine i Japana.

I poznata sarajevska tkaonica ćilima (»Zemaljska erarna tkaonica ćilima u Sarajevu«; s približno 540 radnika i 298 tkalačkih stanova; Bistrik ulica kbr. 9, s filijalama u Kreševu, Fojnici, Stolcu, Brčkom, Čajniču, Foči, Vrancu, Kojcini, Ivici, Bugojnu, Čardaku, Jeleću, Šukovcu, Zavodištu, Travniku i Zenici) bila je tu odlično zastupljena i kod Kabilja se moglo prema uzorcima i predlošcima nabavljati i po mjeri naručivati ćilime i zastore. Postojao je i atelijer za inkrustaciju u Livnu, atelijer za tauširanje u Foči, zemaljske erarne čipkarske i tkalačke radionice u Travniku, Kreševu, Dolcu i Vranskoj.⁷ I ne samo to nego i raznorazne klupčice, stoliće, minderluke, stalke za *Koran* itd., sve do najsitnijih suvenira od filigrana, ili drvenih predmeta ukrašenih umetnutom, inkrustiranom, srebrnom žicom. Dio tih predmeta proizvodio se u erarskim umjetničko-obrtnim atelijerima u Sarajevu u Šljivinoj ulici kbr. 4 – a sve se to moglo naručivati čak u Beču u Seilerstrasse 30, naravno do kraja 1918. godine. Sva ta raskoš bosansko-hercegovačkih umjetničko-obrtnih izrađevina pokazivala se i nagrađivala na velikim izložbama (Beč 1890., Karlsruhe 1891., Temišvar 1891., Trst 1891., Zagreb 1901., Pariz 1892., Budimpešta – *Milenijska izložba* 1896., Bruxelles 1897., Beč 1898., Beč – *I. međunarodna izložba lova* 1910.), a na *Svjetskoj izložbi* u Parizu, gdje je Bosna i Hercegovina imala vlastiti paviljon, oslikan, ni manje ni više, od tada vrlo popularnog velemajestora secesijskog stila Alfonsa Muche,⁸ i za koju je prigodu medaljer Heinrich Kautsch izradio reprezentativnu plaketu,⁹ bosansko-hercegovačka umjetnička industrija primila je *Grand Prix de l'Exposition Universelle*.

Stoga nije bilo neobično što se nadvojvoda-prijestolonasljednik Franjo Ferdinand, strastveni lovac i strastveni sakupljač, sa ženom vojvotkinjom Sofijom Hohenberškom već isti dan čim je stigao u Ilidžu, poslijepodne, izvan službenog programa, odvezao u Sarajevo ka Kabilju. Prema predaji, tu je vladalo najugodnije raspoloženje; nadvojvoda je opušteno sjedio na tezgji, pušio i birao sagove, kao i mnogo drugih predmeta (»machte dort selbst große Einkäufe«)¹⁰ za svoj dvorac u Konopištu. A moglo se dogoditi da je već tom prilikom pao žrtvom atentatora Gavrila Principa koji je na licu mjesta već prvi dan pomno motrio svoje žrtve. G. Princip navodno nije pucao bilo stoga što se do njega nalazio neki policajac, bilo stoga »da kako nije hteo da puca u tako malo radnji da ne bi pogodio vojvotkinju.«¹¹ To se dogodilo u nedjelju, 28. lipnja 1914. godine. Već je E. Glaise von Horstenau napisao da je prva žrtva Velikog rata bio Franjo Ferdinand, a posljednja njegov nećak, bl. car Karlo.¹²

U svojoj opsežnoj, u drugom izdanju dvosveščanoj knjizi o sarajevskom atentatu,¹³ Vladimir Dedijer sabrao je golemu količinu dokumenata, svjedočanstava i slika, pa ćemo se poslužiti jednim citatom koji nas na ovom mjestu napose zanima:

»Kao što smo rekli 'Narod' na prvoj strani nije ni reči doneo o dolasku Franje Ferdinanda. Na zadnjoj strani, među lokalnim vestima, odštampana je vest da je samo za adaptaciju jedne kapele u hotelu 'Bosna' na Ilidži utrošeno 40.000 zlatnih kruna, kako bi se tu mogla održati misa za carske goste. Iznad te vesti bila je još jedna: o dolasku nadvojvode, i da su tom prilikom skinute sve srpske i hrvatske zastave, a ostavljene samo austrijske crno-žute.

Čim je stigao na Ilidžu, 25. juna posle podne, nadvojvoda je naprečac rešio da iste večeri poseti Sarajevo. Zajedno sa suprugom prošao je automobilom Baš-čaršijom. Jevtić je pisao da se u gomili koja je posmatrala carsku povorku nalazio i Gavrilo Princip, baš kad je vojvoda ulazio u trgovinu ćilima trgovca Kabilja. Iste večeri, nastavlja Jevtić svoju priču, Princip je ispričao okupljenom društvu u Semizovoj gostionici da nije mogao ništa da učini zato jer mu je jedan policajac stajao iza leđa. Todor Zurunić, viši činovnik bosanske vlade, pisao je da je Princip na prvom saslušanju, 28. juna, izjavio da kako nije hteo da puca u tako malo radnji da ne bi pogodio vojvotkinju. Ali u sudskim istražnim zapisnicima o Zaostavštini nadvojvode Franje Ferdinanda nema podataka o ovom susretu 25. juna.«¹⁴

Nešto više potankosti o dolasku visokog para u Ilidžu i Sarajevo prenosi *Agramer Tagblatt*:

»Vijesti iz pokrajina.

(Putovanje nadvojvode-prijestolonasljednika u Bosnu.) Jučer u pet sati ujutro, bacio je 'Viribus Unitis', na kojem se nalazio nadvojvoda-prijestolonasljednik, sidro na ušću Neretve kod Metkovića. Nadvojvoda se potom ukrcao na brod Njegova Veličanstva 'Dalmat', na kojem su ga dočekali zemaljski poglavar Bosne general Potiorek i namjesnik Dalmacije grof Attems. Potom se otplovilo prema Metkoviću. Prilikom te plovidbe obje su obale Neretve bilo svečano ukrašene i izvješene zastave. Pristizalo je vrlo brojno stanovništvo okolnih mjesta i oduševljeno klicalo nadvojvodi-prijestolonasljedniku, a čula se glazba i radosna pucnjava. Na rivi u Metkoviću, gdje je 'Dalmat' pristao, pojavili su se direktor Bosansko-hercegovačkih željeznica, dvorski savjetnik Mrazek, okružni kapetan Krpan i upravitelj općine Andräs. S rive se nadvojvoda odvezao na kolodvor. Na metkovičkom kolodvoru poklonili su mu se saborski predsjednik dr. Ivčević u ime cjelokupnog pučanstva Kraljevine Dalmacije i upravitelj općine u ime mjesta Metkovića. Mještani Metkovića priredili su nadvojvodi burne ovacije. Nadvojvoda je zamolio namjesnika i predsjednika sabora da stanovništvu u njegovo ime zahvale za lijepu izrazu rodoljublja. Nakon toga je putovanje nastavljeno posebnim dvorskim vlakom prema Mostaru. U 8 sati i 25

9. Hotel »Bosna« u Ilidži, 25. lipnja 1914. / Hotel "Bosna" in Ilidža, 25 June 1914

10. Hotel »Bosna« u Ilidži: vojvotkinja od Hohenberga dočekuje goste, 27. lipnja 1914. (arhiv autora) / Hotel "Bosna" in Ilidža: Duchess of Hohenberg greeting guests, 27 June 1914 (author's archives)

minuta ujutro nadvojvoda je pristigao u Mostar. U svečano ukrašenom kolodvoru skupili su se za doček svećenstvo triju vjera i glavari oblasti. Nakon što su vojni zapovjednik i oblasni predstojnik obavili raport, prošao je nadvojvoda mimo počasnog odreda tamo stacionirane bosansko-hercegovačke pješačke pukovnije, postavljenog na kolosijeku. Nakon toga je gradonačelnik Komadina održao pozdravni govor nadvojvodi kojim je visokom gostu zahvalio za posjet i uvjerio ga u vjernost i lojalnost cijeloj vladajućoj kući. Nato je nadvojvoda Franjo Ferdinand zahvalio na dobrodošlici na njemačkom jeziku i zaključno kazao na hrvatskom jeziku 'Molim vas, gospodine gradonačelniče, najsrdačnije zahvalite građanima ovog lijepog grada, razvitak kojeg me osobito zanima, na njihovu pozdravu.' Dobrodošlica gradonačelnika i nadvojvodin odgovor izazvali su bučne ovacije. Usljedilo je predstavljanje dužnosnika, od kojih je svaki počašćen s nekoliko riječi. Vojvoda je prošao kroz špalir sastavljen od cjelokupnih samostalnih tijela svih vjera i veteranske jedinice prema automobilu kako bi se provezao kroz grad. Na svim trgovima i u svim ulicama kojima je nadvojvoda prošao stajalo je gradsko i okolno stanovništvo u svečanoj odjeći i priredilo mu oduševljeno klicanje. Opetovano su se čuli burni uzvici 'Živio' caru-kralju, nadvojvodi i Monarhiji. Nadvojvoda je zahvaljivao, ljubazno pozdravljajući na sve strane. Cijeli je grad udešen bogatim ukrasom stjegova. Povrativši se na kolodvor, nadvojvoda se oprostio od dostojanstvenika i iznova im izrazio svoje milostivo zadovoljstvo glede dočeka. U pola deset krenuo je dvorski vlak uz povike oduševljenog pučanstva. – U pola tri poslijepodne stigao je nadvojvoda u kupalište Ilidžu. Na kolodvoru je obavljen samo vojnički doček. Na peronu je postavljena počasna kompanija s garnizonskom glazbom pod zapovjedništvom kapetana Gaide. Na poklonstvo su između ostalih pristigli: šef Vrhovnog zapovjedništva Conrad v. Hötzendorf s pukovnikom Vrhovnog stana Metzgerom, pobočnikom majorom

Kundmannom, zapovjednik eskadrona osobne garde grof Erbach itd. Izvan kolodvorskog se trijema, usprkos prevladavajućega kišnog vremena, sabrala brojna publika. Dvorski vlak pristigao je uz zvuke nacionalne himne. Nadvojvoda, u pratnji zemaljskog upravitelja i svite, sišao je iz salonskih kola. Nadvojvoda je izvršio inspekciju počasne kompanije. Potom su vojni vođe kao i okružni predstavnici obavili raport, nakon čega se nadvojvoda porazgovarao s dotičnom gospodom. Nakon toga je nadvojvoda sa svojom visokom suprugom ušao u pripremljeni automobil te se uz ovacije provezao kroz park do Hotela 'Bosna' gdje je i odsjeo. I pratnja je slijedila u automobilima. Na svim postajama, kroz koje je prolazio dvorski vlak, sa svih je strana pristiglo stanovništvo nadvojvodi priređivalo ovacije. Nadvojvoda, pristigavši u najboljem raspoloženju, vrlo se razdragano izrazio o važnji kroz dolinu Neretve, kao i o posvuda iskazivanoj vjernosti stanovništva. U pola pet poslijepodne prijestolonasljednik se skupa sa svojom suprugom odvezao u Sarajevo gdje je posjetio tamošnju orijentalnu veletrgovačku kuću Elias Kabiljo, koja je uredila apartmane u Hotelu 'Bosna'; tamo je naveliko kupovao te se potom vratio u Ilidžu. Pred robnom kućom skupila se brojna publika koja je Njihovim Visostima priredila burne ovacije. Danas i sutra će nadvojvoda pribivati vojnim vježbama. Za nedjelju je predviđen posjet Sarajevu. Novine nadvojvodu i njegovu suprugu pozdravljaju najlaskavijim člancima. Jučer je u dva sata poslijepodne započeo vojni odnos između vojnih jedinica predviđenih za manevre. Ove su zauzele svoje početne položaje.«¹⁵

Dr. Erich Alexander u jednom je od svojih fotografskih albuma, prvotno namijenjenih razglednicama, između ostalog, čuvao i slike glasovitih osoba i događaja. Prema kraju toga albuma pojavljuju se fotografije nadvojvode-priestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove žene, vojvotkinje Sofije Hohenberške, njihova dolaska u Ilidžu 25. lipnja 1914., preko već općenito poznatih snimaka uhićenja

11. Veranda Hotela »Bosna« (arhiv autora) / *Veranda of the Hotel "Bosna" (author's archives)*

12. Detalj jedne od prostorija (arhiv autora) / *Detail of one of the rooms (author's archives)*

nekih od ubojica, pa do brončanog spomenika podignutog na obali Miljacke točno tri godine nakon njihova umorstva. Osam fotografija prikazuje unutrašnjost apartmana visokog para u Hotelu »Bosna« u Ilidži, koje je E. Alexander bio dobio od već spomenutog Elija Kabilja čija je žena s mnogo ukusa uredila spomenute odaje predmetima donesenim iz Kabiljove trgovine. Neke od tih slika mogle su se vidjeti u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu 2014. godine, u

okviru izložbe Bosansko-hercegovačkoga državnog arhiva posvećene početku Prvoga svjetskog rata.

Složene su po nekom određenom redu koji ćemo poštovati. Prva slika (sl. 11) prikazuje verandu opremljenu malobrojn timeraskošnim pokućstvom, dok je na podu nekoliko perzijskih sagova. Druga po redu snimka prikazuje kut jednoga manjeg salona (sl. 12). Zidovi su presvučeni secesijskim tapetama (ili obojeni) i dekorirani slikama i

13. Spavaća soba nadvojvode i vojvotkinje (arhiv autora) / *Archduke and Duchess's sleeping room (author's archives)*

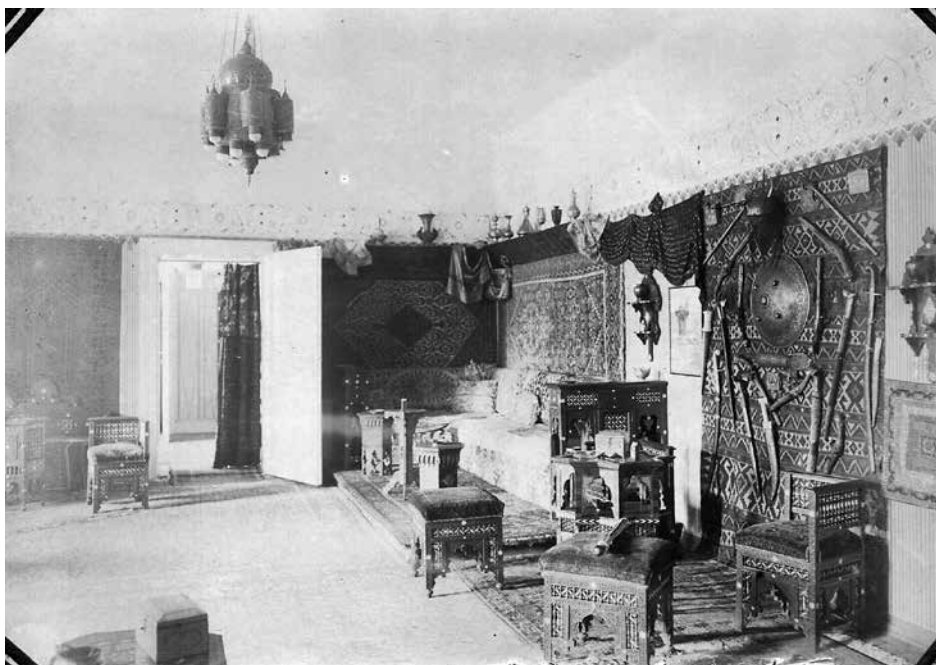
14. Druga spavaća soba (arhiv autora) / *Second sleeping room (author's archives)*

bakrorezima te jednom brokatnom draperijom i svilenim molitvenim sagom, a vide se i dva naslonjača tipa »savnarola«, jedna klupčica i šesterokutni stolić. Na trećoj po redu slici (sl. 13) vidimo spavaću sobu nadvojvodskog para: dvije postelje s noćnim ormarićima, pred njima otoman, a na stijenama iznad kreveta svileni sag, a bočno dvije slike i jedan orijentalni ormarić. Četvrta soba također je spavaća,

samo s jednom posteljom, postavljenom uz zid (sl. 14), jednim otomanom, toaletnim stolićem, paravanom, a kroz otvorena vrata vidi se kapelica. Ta se sićušna kapelica vidi na slici br. 5 (sl. 15): pred oltarom desno stoji par klecala, iza njih par naslonjača, s prebačenim brokatnim tkaninama. Nema govora da je uređenje te kapelice moglo stajati 40 000 zlatnih kruna, kako citira V. Dedijer¹⁶ – možda je riječ o nekoj drugog

15. Privatna bogomolja nadvojvode i vojvotkinje (arhiv autora) / Archduke and Duchess's private prayer room (author's archives)

16. Pogled na salon, lijevi kut (arhiv autora) / View of the salon, left corner (author's archives)

kapelici, ili pak uređenju cijelog apartmana za visoke goste. Zapravo je taj apartman sićušan i skroman, s niskim stropom, ako samo zamislimo da su nadvojvoda i njegova žena obično obitavali u svojoj bečkoj palači, Belvedereu princa Eugena Savojskoga, ili pak u svom dvorcu u Konopištu.

Sljedeće tri slike dočaravaju nam veću sobu, salon nadvojvodskog para. Na prvoj je vidljiv jedan od kutova (sl. 16),

ispunjen minderom, okružen manjim komadima pokućstva, a stijene su prekrivene sagovima, dijelom su tu i uske police s ukrasnim posuđem, a preko jednog saga ovješeno je raznorazno raskošno istočnjačko oružje (okrugli štit, štitnik za desnu podlakticu i šljem, sve iz Perzije; bosansko-turski handžari, jatagani, kubure, kindžali, ukrasne indijske jednostruka i dvostruka sjekira, srebrni spremnici za fišeke)

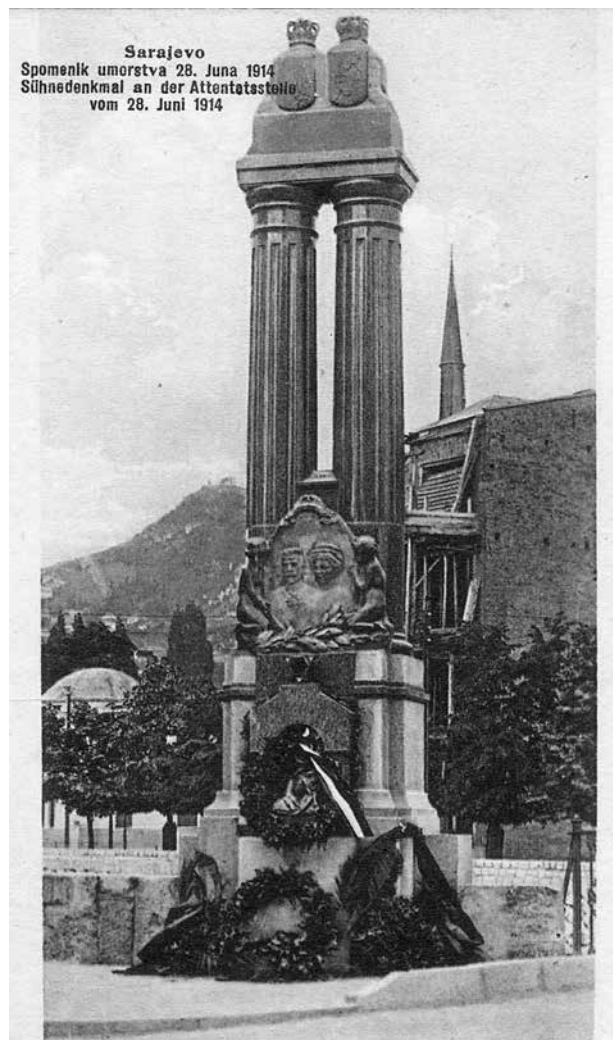
17. Pogled na salon – detalj s minderom u lijevom kutu (arhiv autora) / *View of the salon – detail with a minder (sofa) in the left corner (author's archives)*

18. Pogled na salon, desni kut (arhiv autora) / *View of the salon, right corner (author's archives)*

(sl. 17). S lijeve strane vidimo otvorena jednokrlna vrata. Sljedeća fotografija vraća nas u već opisani kut sobe s velikim minderom, a treća prikazuje ostatak salona (sl. 18), s više naslonjača, stolića, sagova na stijenama i na podu. Jedna veća, zatvorena dvokrlna vrata vide se lijevo, a na dnu jedna manja jednokrlna koja su otvorena i kroz njih

vidimo jedan od naslonjača tipa »savonarola« iz sobe na slici br. 2. Zanimljivo je vidjeti da sa stropa visi jedna svjetiljka s električnim žaruljama, a na jednom stoliću desno stoji stolna svjetiljka izrađena od indijske mjedene košare na proboj, kakve su sa sobom nosili prosjaci i u njih dobivali hranu. I ta je svjetiljka elektrificirana.

19. Spomenik nadvojvodi Franji Ferdinandu i vojvotkinji Sofiji nedaleko od mjesta umorstva (Eugen Bory, 1917.) (arhiv autora) / Archduke Franz Ferdinand and Duchess Sophie of Hohenberg monument near the assassination site (Eugen Bory, 1917) (author's archives)

Posljednje u nizu tih slika jest niz razglednica, na kojima se može proučiti brončano-kameni spomenik prvim žrtvama Velikog rata, otkriven tri godine dana nakon njihova umorstva, 28. lipnja 1917. godine (sl. 19). Riječ je o spomeniku postavljenom na kameno postolje uz ogradu rijeke Miljacke i Careve ćuprije: dva malo razmaknuta kanelirana stupa s dorskim kapitelima nose arhitrav, a na njemu su okrunjeni grbovi nadvojvode i vojvotkinje, na istoj visini. Uz donji dio dva tugujuća ženska lika drže medaljon s poprsjima pokojnika, lijevo nadvojvode, a desno vojvotkinje, postavljenima gotovo *en face*. Autor toga 12 metara visokog spomenika bio je mađarski kipar Eugen (Jenő) Bory (Stolni Biograd/Székesfehérvár, 19. studenoga 1879. – 20. prosinca 1959). Naime, budući da se prema statutima obitelji Habsburg nadvojvoda Franjo Ferdinand nije oženio

sebi po podrijetlu ravnom ženom, to je Sofija, premda ju je car Franjo Josip I. uzdigao na rang jedne vojvotkinje, i to od Hohenberga (tako se naime zvala žena cara Rudolfa I. Habsburškoga, što govori o činjenici da je groficu Chotek car visoko cijenio), stalno doživljavala ponižavanja. Pa čak i nakon smrti, prilikom prijevoza njihovih posmrtnih ostataka do dvorca Artstetten, gdje i danas počinjavaju. U cijeloj toj priči prednjačio je vrhovni dvorski meštar Alfred knez Montenuovo čiji je otac rođen kao sin grofa Adama Adalberta Neipperga i bivše francuske carice, nadvojvotkinje Marije Lujze, po svojoj prilici još za života njezina prvog muža Napoleona Bonaparte! Vojvotkinju Sofiju prvi su put u Bosni i Hercegovini javno prihvatili i primili kao ravnopravnu suprugu prijestolonasljednika, pa je i spomenik izrađen u tom duhu. Na nesreću, taj spomenik nije bio dugog vijeka jer je već maknut krajem 1918. i danas postoje još samo medaljon s portretima pokojnika i neki od detalja.

BILJEŠKE

- 1 JACOBUS TOLLIUS, *Sermo gratulatorius ad archiducem Josephum*, Lanskisch, Lipsiae, 1687.; JACOBUS TOLLIUS, *Epistolae Itinerariae ex Auctoris Schedis Postumis Recensitae, Suppletiae, Digestae, Annotationibus, Observationibus & Figuris Adornatae, Cura & Studio Henrici Christiani Hennini*, Franciscus Halma, Amstelaedami, 1700.; IVAN KUKULJEVIĆ, *Dragocjene i umjetne stvari grofovah Zrinskih u gradu Čakovcu*, Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, 1 (1851.), 155–172; RUDOLF HORVAT, *Zapljena zrinskih imanja*, Hrvatsko kolo, 4 (1908.), 184–235.
- 2 ISKRA IVELJIĆ, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Leykam international, Zagreb, 2007., 497.
- 3 IVAN MIRNIK, *Obitelj Alexander ili kratka kronika izbrisano vremena*, Radovi / Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 28 (1995.), 112–116.
- 4 IVAN MIRNIK, *Dva nepoznata pisma Dragutina Lermana*, Požeški list, 21. listopada 1973., 3.
- 5 MORITZ LEVY, *Die Sephardim in Bosnien. Ein Beitrag zur Geschichte der Juden auf der Balkan-Halbinsel*, Daniel A. Kajon, Sarajevo, 1911.
- 6 *Bosanski glasnik. Opća priručna i adresna knjiga sa Bosnu i Hercegovinu / Bosnischer Bote. Universal-Hand- und Adreszbuch für Bosnien und die Hercegovina*, Sarajevo, 1913., (unutarne korice), 575.
- 7 *Ibid.*, 574–575.
- 8 IVAN MIRNIK, *Alfons Mucha – uz izložbu u Darmstadtu*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 29/4 (1980.), 32–35.
- 9 IVAN MIRNIK, *Pariška plaketa Bosne i Hercegovine*, Numizmatičke vijesti, 31/42 (1989.), 64–67.
- 10 –, *Provinzial-Nachrichten. (Die Reise des Erzherzog=Thronfolgers nach Bosnien.)*, Agramer Zeitung, 29/144 (26. lipnja 1914.), 6.
- 11 VLADIMIR DEDIJER, *Sarajevo 1914*, sv. II, Prosveta, Beograd, 1978., 409.
- 12 EDMUND GLAISE VON HORSTENAU, *Die Katastrophe. Die Zerstörung Österreich-Ungarns und das Werden der Nachfolgerstaaten*, Amalthea-Verlag, Zürich–Leipzig–Wien, 1929., 476–477. »Der letzte Träger der Stefanskrona, der Kaiser und König Karl überlebte diesen Staatsakt nur mehr einige Jahre. Er erlag am 1. April 1922 auf dem Monte bei Funchal den Fieberdünsten des mörderischen Klimas – der letzte Tote des Weltkrieges, wie sein Oheim Franz Ferdinand der erste gewesen ist ...«
- 13 VLADIMIR DEDIJER, *Sarajevo 1914*, Prosveta, Beograd, 1966. [2. dopunjeno izd.: Prosveta, Beograd, 1978., 2 sv.].
- 14 VLADIMIR DEDIJER (bilj. 11), 409.

15 –, *Provinzial-Nachrichten* (bilj. 10), 5–6; prijevod njemačkog izvornika: Ivan Mirnik.

16 VLADIMIR DEDIJER (bilj. 11), 409.

REFERENCES

Bosanski glasnik. Opća priručna i adresna knjiga sa Bosnu i Hercegovinu / Bosnischer Bote. Universal-Hand- und Adreszbuch für Bosnien und die Herzegovina, Sarajevo, 1913.

VLADIMIR DEDIJER, *Sarajevo 1914*, Prosveta, Beograd, 1966.

VLADIMIR DEDIJER, *Sarajevo 1914*, 2 Vols., 2nd, updated ed., Prosveta, Beograd, 1978.

EDMUND GLAISE VON HORSTENAU, *Die Katastrophe. Die Zerstümmerung Österreich-Ungarns und das Werden der Nachfolgerstaaten*, Amalthea-Verlag, Zürich–Leipzig–Wien, 1929.

RUDOLF HORVAT, *Zapljena zrninskih imanja*, Hrvatsko kolo, 4 (1908), 184–235.

ISKRA IVELJIĆ, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Leykam international, Zagreb, 2007.

IVAN KUKULJEVIĆ, *Dragocjene i umjetne stvari grofova Zrinjskih u gradu Čakovcu*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, 1 (1851), 155–172.

MORITZ LEVY, *Die Sephardim in Bosnien. Ein Beitrag zur Geschichte der Juden auf der Balkan-Halbinsel*, Daniel A. Kajon, Sarajevo, 1911.

IVAN MIRNIK, *Dva nepoznata pisma Dragutina Lermana*, Požeški list, 21st October 1973, 3.

IVAN MIRNIK, *Alfons Mucha – uz izložbu u Darmstadtu*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 29/4 (1980), 32–35.

IVAN MIRNIK, *Pariška plaketa Bosne i Hercegovine*, Numizmatičke vijesti, 31/42 (1989), 64–67.

IVAN MIRNIK, *Obitelj Alexander ili kratka kronika izbrisanog vremena, Radovi / Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 28 (1995), 96–112.

–, *Provinzial-Nachrichten. (Die Reise des Erzherzog=Thronfolgers nach Bosnien.)*, Agramer Zeitung, 29/144 (26 July 1914), 5–6.

JACOBUS TOLLIIUS, *Sermo gratulatorius ad archiducem Josephum*, Lanskisch, Lipsiae, 1687.

JACOBUS TOLLIIUS, *Epistolae Itinerariae ex Auctoris Schedis Postumae Recensitae, Suppletae, Digestae; Annotationibus, Observationibus & Figuris Adornatae, Cura & Studio Henrici Christiani Hennini*, Franciscus Halma, Amstelredami, 1700.

Summary

Ivan Mirnik

The Suite of Archduke Franz Ferdinand and Duchess Sophie in Ilidža

The author writes about the fashion of having at least one room furnished and decorated in the “Bosnian” style which became increasingly popular in the Austro-Hungarian Monarchy after the occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878. He then concentrates on the decoration of the suite of rooms prepared in June 1914 for the distinguished visitors Archduke Franz Ferdinand d’Este, heir to the throne, and his consort Sophie, Duchess of Hohenberg, at the “Bosna” Hotel, situated in the favourite summer resort of Ilidža near Sarajevo. Eight photographs of this apartment were preserved in an album of photographs and postcards assembled by Dr Erich Alexander, then director of the grammar school in Sarajevo. The entire decoration was furnished by Elias Kabiljo, the best-known dealer of antiquities and carpets in Sarajevo, and his wife did the arrangement of the decorations. This suite was situated on the first floor of the hotel and included a spacious veranda, two bedrooms, one bigger sitting-room, one smaller sitting-room, and a private chapel. The couple spent the last three days of their lives in this hotel. Finally, the author discusses the twelve metres tall monument dedicated to the assassinated couple on the Miljacka embankment, designed by Eugen Bory and unveiled on 28 June 1917, three years after their death.